

Skärgård

Inte så illa egentligen

Några anteckningar om befolkningsutvecklingen i skärgården
– före de stora kommunala omvälvningarna

TEXT: KJELL ANDERSSON

Diskussioner om landsbygdens, och skärgårdens, utveckling och framtid blir ofta svartmålningarnas förlovade land: nedgång, nedläggelse, förgubbning/förgumning, avfolkning, förbuskning.

▲ Bildtext. © Fotografen.

Sällan har de dystra profetiorna dock stöd i konkreta fakta; det är snarare ofta schabloner i gränslandet mellan tro och tyckande och selektiva faktauppgifter som lever sitt eget liv, på samma sätt som tex pandemin svininfluensa för något år sedan.

Tvärtemot svartmålningarna kan man faktiskt hävda att landsbygden – och skärgården – är mer i händelsernas centrum i dag än någonsin under den moderna epoken. Se bara på den akademiskt färgade medelklassens intresse för det ”naturliga”, det autentiska, det långsamma, kroppen – och själen – som blir ett med sin omgivning, etc. Till övervägande delen förläggs detta till en rural värld!

MÅNGA HÄVDAR kanske att detta är romantiska fantasier, fabricerade av en urban elit som har råd med detta medan verkligheten ute på landet är en helt annan. Vid en närmare granskning är kopplingarna mellan denna ”urbana” grupp och landsbygden-skärgården många: sommarstugor, andra bostäder, lantligt boende med pendling (eller distansarbete), hobbyn såsom ridning, svamp och bärplockning, fågelskådning, segling, jakt med mera.

De grupper jag talar om här utgör inte skärgården, men väl en del av den, och det finns ingenting som säger att skärgården måste se ut som på 1930-, 1940- eller 1950-talen, det var tvärt om en speciell epok sett i ett längre perspektiv. Och, ur ett sociologiskt perspektiv: den intellektuella medelklassen har alltid varit föregångare, det som den representerar under en epok sipprar ner till andra samhällslager under de följande. Men nog om dessa högtflygande visioner!

I STÄLLET skall jag gå ner på en mycket konkret nivå, befolkningsutvecklingen i den sydvästra skärgården, kommun för kommun innan den stora kommunala omvälvningen, som ännu pågår, och som både förändrar bilden, och i sig också kan ha en direkt påverkan på befolkningsutvecklingen. Jag kommer att presentera några anteckningar som dels, i omarbetad form, hänför sig till slutet av 1990-talet då jag aktivt forskade i skärgårdens utveckling, dels är pinfärska och baserade på nyss framtaget material. Befolkningsutvecklingen i skärgården är inbäddad i en kontext – näringar och försörjningsmöjligheter, politik och förvaltning, intern struktur såsom köns- och åldersfördelning, etc.

Dessa faktorer är centrala, men de kommer här inte att beröras mer än som en underförstådd fond, som tidskriften Skärgårds läsare själva väl känner till. Avsikten är att via de enkla befolkningsutvecklingstalen peka på att situationen i skärgården ingalunda är så entydigt problematisk som debatten ofta vill göra gällande, speciellt som viktiga tal som fritidsboende, besökare, medborgarlig aktivitet o dyl här lämnas helt utanför.

ANTECKNINGAR FRÅN det förra millenniet visar att 1950- och 1960-talen präglades av en kraftig befolkningsminskning, i såväl den åländska skärgården som skärgården i det som tidigare var Åbo och Björneborgs län (tabell 1).

Under 1950-talet var befolkningsminskningen betydligt kraftigare i den åländska skärgården än öster om Skiftet (märk nedgången på nästan 35 procent på 10 år); under 1960-talet mer eller mindre utjämnades skillnaden mellan regionerna i och med att befolkningsminskningen mattades av i den åländska skärgården och tilltog i f d Åbo och Björneborgs län. Sett över hela 20-årsperioden var åderlåtningen dock betydligt större i de åländska skärgårdskommunerna än i skärgårdskommunerna i f d Åbo och Björneborgs län (en minskning med hela 53,8 % mot 42,9 %).

Inom regionerna, det vill säga om man granskar utvecklingen kommun för kommun, framträdde under perioden inga klara mönster vad gäller befolkningsutvecklingen. Detta gäller även förhållandet mellan "centrala" och mer avlägset belägna kommuner, vilket man, mot bakgrund av de uppfattningar som funnits om mönstren i skärgårdens befolkningsutveckling, dvs att periferin avfolkas först (t.ex. Aarnio 1987; Levande skärgårdar 1994), kunde föreställa sig att skulle "ge utslag" i siffermaterialet.

Den negativa befolkningsutvecklingen i skärgården fortsatte i början av 1970-talet men under senare delen av årtiondet skedde en stabilisering, varför den totala befolkningsminskningen under 1970-talet, i såväl den åländska skärgården som skärgården i f d Åbo och Björneborgs län, kom att ligga strax över 10 procent (tabell 1).

I BÖRJAN AV 1980-talet vände trenden definitivt. Som Erland Eklund (1988, 101) konstaterade i en välciterad undersökning, ökade befolkningen i de tolv skärgårdskommuner som vi här har under

lupp åren 1980-1984 med 153 personer (127 personer i f d Åbo och Björneborgs län och 26 i de åländska kommunerna).

Uppgången i början av 1980-talet mattades dock av mot slutet av årtiondet, varför siffrorna för hela 1980-talet gick mer eller mindre jämnt ut. En indikation om den befolkningsmässiga dynamiken i skärgården under 1980-talet, ger dock det faktum att befolkningsminskningen och avfolkningen stannade upp också i den av Gunnevi och Karin Bergbom (1975; 1989) undersökta södra, yttre, skärgården i Åboland, med sina små öar. Också här skedde det faktiskt en liten befolkningsökning åren 1973-1986 (Bergbom & Bergbom 1989, 212).

PERIODEN 1990-1998 (uppgifterna finns inte i tabellform) blev igen något negativare i befolkningshänseende, åtminstone för kommunerna i f d Åbo och Björneborgs län. Befolkningsminskningen i dessa kommuner blev 5,3 procent medan den i de åländska kommunerna stannade vid obetydliga 0,7 procent.

Några klara mönster vad gäller de olika kommunerna, kunde under 1990-talet inte avläsas – vilket gällde också för 1980-talet. Det är dock värt att notera att kommunen Gustavs i norra delen av fd Åbo och Björneborgs läns skärgård, uppvisade klara minussiffror under såväl 1980- som 1990-talet. Samtidigt är denna kommun en av de minst "skärgårdsmässiga", eftersom största delen av kommunen har fast förbindelse till fastlandet. Gustavs "avviker" också från de övriga kommunerna genom att den är enspråkigt finsk. Det samma gäller dock Velkua, vilken under de senaste årtiondena haft en synnerligen gynnsam utveckling (Andersson 1999).

BEFOLKNINGSMINSKNINGEN under den något kortare perioden 1990-1995, vilken sammanföll med den ekonomiska recessionen i Finland, var i fd Åbo och Björneborgs län 2,2 procent; i de åländska kommunerna blev resultatet ett plus på 2 personer (Andersson 1998). Befolkningsminskningen accelererade således under åren efter recessionen – när det också i övrigt kom in ett flertal larmrapporter om en ny massflykt från landsbygden, in till städerna. Fortfarande kunde man dock uppleva situationen i skärgården som relativt tillfredsställande – "Jag ser inte några allvarliga hotbilder", som en kommundirektör i skärgården uttryckte sig när jag intervjuade honom 1999. Trots

den relativt gynnsamma utvecklingen sedan mitten av 1970-talet var dock såväl ålders- som könsstrukturen i ett flertal av skärgårdskommunerna problematisk.

De skulle komma att få svårigheter att bibehålla sin befolkning "av egen kraft", utan inflyttning (Finnäs 1998). Således ställdes krav på dynamik, utvecklingsförmåga och "dragningskraft" i skärgårdskommunerna.

FRÅN PINFÄRSKA anteckningar (figur 1) framgår utvecklingen mellan åren 1995 och 2008 i de kommuner som ovan berörts. Man kan konstatera att den övergripande utvecklingen går något på minus men att det inte är siffror som kommer i närheten av utvecklingen under 1950-, 1960- och 1970-talen, speciellt inte de två första årtiondena.

Det som är signifikant är också att det inte på något sätt rör sig om en entydig utveckling, vissa kommuner uppvisar plus och andra pendlar mellan olika grader av plus och minus. Inte en enda kommun kännetecknas av en entydigt negativ befolkningstrend över tid.

PÅ KOMMUNNIVÅ uppvisar Vårdö och Velkua goda siffror. Detta är inte förvånande i och med att båda är fastlandsnära/partiellt fastlandskommuner som kan dra till sig pendlare som både kan bo i/uppleva en skärgårdsmiljö och dra nytta av de goda kommunikationerna. Den här faktorn ger dock inte heller något entydigt utslag i och med att också Iniö, som måste betraktas som en "perifer" skärgårdskommun och som speciellt under perioden 2000-2005 uppvisade mycket goda siffror.

En stor kommun som Nagu ligger stabilt under hela perioden 1995-2008, men kan inte heller briljera med några entydigt positiva siffror. De två yttre "kusinkommunerna" Korpo och Houtskär uppvisar lite negativare siffror med trender som går i motsatt riktning, uppåt för Korpo och nedåt för Houtskär. I Korpos fall känner de flesta till svårigheterna med indragna statliga verksamheter och tjänster medan Houtskär helt naturligt har en viss belastning av ett perifert läge och de svårigheter det tex innebär för pendling. De yttre åländska skärgårdskommunerna pendlar friskt i befolkningshänseende men några ensidigt negativa trender är det absolut inte frågan om; det som siffrorna speglar är förmodligen enskildheternas och slumpens betydelse i små

sammanhang – en, eller två barnfamiljers in eller utflyttning under en femårsperiod kan omkasta siffrorna markant.

SETT UR ETT efterkrigstidsperspektiv har de skärgårdssamhällen som jag här granskat förlorat ca 60 procent av sin befolkning.

Det kan tyckas mycket och katastrofalt men allt måste ses i sitt historiska ljus. Den kolonisering av ytterskärgården som skedde i slutet av 1800-talet och som skapade den "Stormskärs Maja skärgård" som Anni Blomqvist skriver om, var ur många synvinklar överbefolkad.

Överbefolkningen kvarstod under första delen av 1900-talet, och kunde fortgå tack vare olika slag av innovationer, tex småbåtsmotorn som möjliggjorde ett helt annat slag av effektivt skärgårds- och kustfiske än det traditionella. Samtidigt var redan detta fiske övereffektivt – exploaterande – och förändringstrycket kom från betydligt fler håll än statsmaktens, som man kanske lättast skyller den negativa utvecklingen i skärgården på. I själva verket torde statsmakten genom en världsunik skärgårdspolitik som startade i och med den sk Skärgårdskommittén i slutet av 1940-talet avsevärt ha dämpat det förändringstryck som funnits i skärgården och gjort den till den, åtminstone delvis, livskraftiga och dynamiska region som den är idag.

JAG HAR HÄR koncentrerat mig på skärgården i en mycket snäv bemärkelse, befolkningsutvecklingen med hänsyn till "bofast befolkning". Detta befolkningsbegrepp är en kvarleva från Gustav Vasa, och borde av ett flertal anledningar bytas ut mot ett som motsvarar vår tid med en ständig rörlighet och en allt större svårighet att legitimt abstrahera till detta fast bosatta-begrepp, framför allt i skattehänseende. Med ett vidgat befolkningsbegrepp går det betydligt bättre för skärgården, eller vad sägs om trängseln på färjorna under sommarperioden och i synnerhet i marinorna i juli? Det är dock självklart fortsättningsvis centralt att följa med skärgårdens befolkningsutveckling ur året om-synvinkeln och därför efterlyser jag från offentligt håll statik och bokföring som trots administrativa reformer möjliggör monitorering av det som sker på det som var den gamla kommunnivån.

Det är i själva verket centralt om man vill se hur de jättekommuner som nu bildats sköter sig. Samtidigt är det på inget sätt självklart.

Det var tidigare, och är fortfarande, mycket svårt att komma över statistik på nivåer nedanom de gamla kommunerna. Det är främst genom forskare som Stig Jaatinen och Gunnevi Bergbom som vi känner till den historiska befolkningsutvecklingen på de små öarna. ♦

Källor och litteratur

Aarnio, Eero. 1987. Selvitys saariston elinolosuhteista vuosina 1985-86. Helsinki : Sisäasiainministeriö, Aluepoliittinen osasto (Aluepoliittisia tutkimuksia ja selvityksiä 6/87).

Andersson, Kjell. 1998. Behåller skärgården livskraften? Nordenskiöld-samfundets tidskrift 58: 3-13.

Andersson, Kjell. 1999. Saaristostatus kehityksen valttikorttina? Velkuan asukasluvu ja elinkeinot virallisen tilaston valossa. I Pitkä soutu (ed. Anja Tuomisto). Religionsvetenskapliga skrifter nr 46, Åbo Akademi 1999: 51-59

Bergbom, Gunnevi. 1975. Befolkningsförändringar på öarna i skärgårdshavet. – Skärgård i omvandling. Miljö och människa i Finlands skärgård. Utgiven av Nordenskiöldsamfundet i Finland, s. 117–124. Borgå: Rabén & Sjögren.

Bergbom, Gunnevi & Bergbom, Karin. 1989. Befolkning och ägoförhållanden i södra Skärgårdshavet 1954–1986. – Nordenskiöld-samfundets tidskrift 49 supplementum: "Kontakt och konflikt i skärgården". Nordiskt symposium om skärgårdsfrågor 20.–21.9.1986, Hanaholmens Kulturcentrum för Sverige och Finland, Esbo, Finland. Arrangerat av Nordenskiöld-samfundet i Finland r.f. och Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi, med stöd av UNESCO-kommissionen i Finland, s. 210–222. Helsingfors: Nordenskiöld-samfundet i Finland r.f.

Bergbom, Gunnevi & Bergbom, Karin. 2006. Befolkningsförändringar och ägoförhållanden på utskären i Skärgårdshavet 1954-2004. Skärgård nr 1/2006, s. 73-83.

Eklund, Erland. 1988. När skärgården fick livskraften åter. Utvecklingen i tolv skärgårdskommuner 1975-1985. NordRefo (2): 100-106.

Finnäs, Fjalar. 1998. Demografiska trender och framtidsutsikter i den sydvästra skärgården. Nordenskiöld-samfundets tidskrift 57: 67-76.

Levande skärgårdar. 1994. Betänkande av Utredningen för en levande skärgård. Stockholm: Fritze (Statens offentliga utredningar 1994: 93).

▲ Bildtext. © Håkan Eklund.

Artikelförfattaren

Kjell Andersson är professor i samhällsvetenskap med inriktning på rural forskning vid Åbo Akademi i Vasa

Adress: Åbo Akademi i Vasa. Strandgatan 2 (A huset)

PB 311, FIN - 65101 Vasa

Tfn: +358(0)6 324 74 94

E-post: kjell.andersson@abo.fi